

VARIA

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ

STAN, POTRZEBY I PERSPEKTYWY BADAŃ NAD DZIEJAMI DIECEZJI EŁCKIEJ, CZEŚĆ 2: LUD BOŻY I AKTYWNOŚĆ KOŚCIOŁA

Wstęp

W pierwszej części, opublikowanej na łamach „Civitas et Lex”¹, przedstawiony został stan, potrzeby i perspektywy badań nad dziejami diecezji ełckiej w odniesieniu do ustroju i administracji. Tutaj natomiast zajmiemy się historiografią diecezji ełckiej w zakresie kadr i wiernych oraz aktywności Kościoła ełckiego. Podobnie jak poprzednim razem, tak i w tym opracowaniu uwzględnione zostały głównie pozycje książkowe oraz artykuły naukowe. Zasadniczo nie ma tutaj powoływania się na artykuły popularnonaukowe i publicystyczne, noty, wstępy, glosy, wspomnienia, wywiady, recenzje, komunikaty kurialne, kazania i homilie związane z pogrzebem kapłanów ełckich... chyba że służą pomocą w głębszym nakreśleniu mapy historiografii dziejów diecezji ełckiej. Niektóre prace trudno było zakwalifikować do jednej tylko kategorii, np. prace p. Joanny Działkowiak o Caritas Diecezji Ełckiej czy ks. Andrzeja Pieńkowskiego o biskupie Edwardzie Samselu. W opracowaniu p. Działkowiak przedstawiona została obok struktury także działalność Caritas Diecezji Ełckiej, natomiast w książce ks. Pieńkowskiego o biskupie Edwardzie Samselu można odnaleźć wiele ciekawych informacji na temat ustroju i organizacji diecezji ełckiej. O umieszczeniu tych pozycji w wybranych kategoriach zdecydowała głównie ich treść.

I. LUD BOŻY

1. Biskupi

W diecezji ełckiej posługę biskupią pełniło do tej pory trzech biskupów diecezjalnych (Wojciech Ziemia 1992–2000, Edward Eugeniusz Samsel 2000–2003 i Jerzy Mazur – od 2003 r.) oraz trzech biskupów pomocniczych (Edward

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>, e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

¹ Zob. W. Guzewicz, *Stan, potrzeby i perspektywy badań nad dziejami diecezji ełckiej, część 1: Ustrój i organizacja*, „Civitas et Lex” 2021, nr 3(31), s. 43–54.

Eugeniusz Samsel 1992–2000, Romuald Kamiński 2005–2017 i Adrian Józef Galbas – od 2020 r.). Tylko jeden z nich – bp Edward Eugeniusz Samsel – doczekał się obszernej monografii naukowej na swój temat. Napisał ją ks. Andrzej Pieńkowski². Praca ta stanowi kompendium wiedzy nie tylko na temat biskupa Samsela (jego życia i działalności), ale także struktur diecezji łomżyńskiej, diecezji elckiej oraz duszpasterstwa prowadzonego w obu tych diecezjach i jest wersją drukowaną doktoratu, który ks. Pieńkowski obronił na UWM w 2014 r.³ Jeśli chodzi o biskupa Samsela na uwagę zasługują jeszcze książka pod redakcją ks. Józefa Marcelego Dołęgi i ks. Antoniego Skowrońskiego (doczekała się dwóch wydań)⁴ oraz publikacje ks. Wojciecha Guzewicza⁵.

O pozostałych biskupach i ich dokonaniach pisano niewiele. Jest to po części zrozumiałe, ponieważ wielu z nich pełni nadal swoje funkcje i trudno jest badaczom ustosunkować się do rzeczywistości, która jeszcze trwa. Mimo to pojawiło się już kilka opracowań, w tym ks. Andrzeja Jaśko⁶, ks. Romana Szewczyka⁷ i ks. Kazimierza Łatak⁸ – zawartych w księdze pamiątkowej poświęconej biskupowi Wojciechowi Ziembie z okazji obchodzonej przez niego 40. rocznicy święceń kapłańskich i 25. rocznicy święceń biskupich, artykuł ks. Józefa Węclawika – zamieszczony w księdze pamiątkowej poświęconej biskupowi Jerzemu Mazurowi⁹ oraz

² Zob. A. Pieńkowski, *Życie i działalność bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (1940–2003)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2014, ss. 728. Ks. Pieńkowski jest autorem także art. naukowego pt. *Działalność ustawodawcza bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (2000–2009)* („Studia Elckie” 12(2010), s. 189–202) – stanowi on jednak w zasadniczej swej treści część publikacji książkowej.

³ Zob. W. Guzewicz, *Wkład duchowieństwa diecezji elckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część I: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Elckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.

⁴ *Biskup Edward Eugeniusz Samsel (1940–2003)*, red. J. Dołęga, A. Skowroński, „Episteme” 27(2003), ss. 401.

⁵ W. Guzewicz, *Samsel Edward Eugeniusz (1940–2003)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994–2003*, pod red. J. Mandziuka, t. 9, Warszawa 2006, s. 568–571; tenże, *Samsel Edward Eugeniusz*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 996; tenże, *Wspomnienia bpa Edwarda Samsela z pobytu na Grodzieńszczyźnie od 3 do 8 listopada 1988 r.*, „Studia Elckie” 15(2013), nr 4, s. 555–569; tenże, *Związki bpa Edwarda Samsela z Kościołem na terenach obecnej Białorusi*, „Studia Elckie” 15(2013), nr 3, s. 291–303; tenże, *Wspomnienia biskupa Edwarda Samsela z pielgrzymki do Ziemi Świętej (31 III – 13 IV 1989)*, „Studia Elckie” 17(2015), nr 3, s. 309–321; tenże, *Пастырская деятельность епископа Эдуарда Самселя в Беларуси*, w: *Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Матэрыялы XXII міжнароднай навуковай канферэнцыі „Шлях да ўзаемнасці” (Гродна, 27–29 X 2016)*, pod red. Я.А. Панькоў і in., Гродно 2017, t. XVII, s. 177–186; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa kapłanów diecezji elckiej w latach 1992–2017 (bp Edward Eugeniusz Samsel, bp Wojciech Ziemia)*, „Studia Elckie” 2020, nr 1, s. 105–122.

⁶ A. Jaśko, *Troska pierwszego biskupa elckiego o Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Elckiej*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie*, pod red. S. Kozakiewicza, Olsztyn 2007, s. 69–72.

⁷ R. Szewczyk, *Działalność sędziowska pierwszego Biskupa Elckiego Wojciecha Ziemb*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie*, pod red. S. Kozakiewicza, Olsztyn 2007, s. s. 90–93.

⁸ K. Łatak, *Elcka kancelaria diecezjalna w okresie rządów biskupa Wojciecha Ziemb (1992–2000)*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie*, pod red. S. Kozakiewicza, Olsztyn 2007, s. 73–81. Zob. też: tenże, *Biskup Wojciech Ziemia – pierwszy Biskup Elcki*, „Elckie Studia Teologiczne” 3(2002), s. 245–26.

⁹ J. Węclawik, *Ks. biskup Jerzy Mazur SVD*, w: *Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona księdzu biskupowi Jerzemu Mazurowi*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowski, Elk 2013, s. 15–20.

kilku innych, np. Adama Czesława Dobrońskiego¹⁰ i bp. Wojciecha Ziembę¹¹. Literaturą pomocniczą przy opracowywaniu ewentualnej monografii bp. Jerzego Mazura będzie także książka pt. *Idźcie i głoscie aż po krańce ziemi*, która ukazała się nakładem Wydawnictwa Księży Werbistów Verbinum w 2020 r.¹² Jest to wywiad rzeka, jakiego udzielił biskup ełcki, odpowiadając na pytania Grzegorza Polaka.

2. Księża i diecezjalni i zakonni

Na temat duchowieństwa diecezji ełckiej mamy zarówno pozycje książkowe, jak i artykuły naukowe, hasła encyklopedyczne i słownikowe, wspomnienia oraz życiorysy. Opracowań monograficznych na swój temat doczekali się następujący duchowni: ks. Edmund Przekop¹³, ks. Czesław Domel¹⁴, ks. Marian Szczęsny¹⁵, ks. Mariusz Grasz¹⁶, ks. Włodzimierz Wielgat¹⁷ i dk Piotr Borkiewicz¹⁸.

Dwóm duchownym (bp Edward Samsel oraz ks. Edmund Przekop) poświęcone zostały hasła w *Encyklopedii katolickiej*¹⁹ i trzem w *Słowniku polskich teologów katolickich* (bp Edward Samsel, ks. Dariusz Sańko oraz ks. Edmund Przekop)²⁰ wraz z bibliografią przedmiotową i podmiotową.

Stosunkowo najwięcej napisano życiorysów i wspomnień. Te pierwsze zamieszczane były zwykle na łamach „Kroniki Urzędowej Diecezji Ełckiej”, „Martyrii” oraz „Ełk i my” i dotyczyły osób zmarłych (w diecezji ełckiej jest zwyczaj, iż po śmierci duchownego kanclerz kurii bądź też inny kapłan publikuje, na bazie teczeki personalnej, życiorys duchownego). W 2017 r. zebrał materiały

¹⁰ A.Cz. Dobroński, *Pierwszy biskup irkucki ks. Jerzy Mazur*, w: *Z pastorałem przez kontynenty*, pod. red. S. Dziedzica, J. Gmitruka, Z. Judyckiego i T. Skoczka, Warszawa 2020, s. 245–253.

¹¹ W. Ziemia, *Idąc po śladach, w: Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona księdzu biskupowi Jerzemu Mazurowi*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowskiego, Ełk 2013, s. 21–52.

¹² Zob. *Idźcie i głoscie aż po krańce ziemi. Biskup ełcki odpowiada na pytania Grzegorza Polaka*, Verbinum, Górna Grupa 2020, ss. 394.

¹³ *Profesor i przyjaciel. Ks. Edmund Przekop (1937–1999)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 47(2005), ss. 175.

¹⁴ *W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 41(2005), ss. 191.

¹⁵ *Ks. Marian Szczęsny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 72(2007), ss. 250.

¹⁶ *Anioł Challapata. Ks. Mariusz Grasz – Z Mazur w Andy*, pod red. G. Polaka, A. Zelgi, Wydawnictwo „Jedność”, Parafia pw. bł. Edmunda Bojanowskiego i Centrum Dziel Społecznych Edmunda Bojanowskiego, [Kielce–Warszawa 2017], ss. 264.

¹⁷ *Wierny Bogu, bliski ludziom. Ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat (1927–2011)*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2013, ss. 276.

¹⁸ *Krzyż i siła taski. Ks. diakon Piotr Borkiewicz (1978–2019)*, pod red. W. Guzewicza, Wyd. Civitas et Lex, Ełk 2020, ss. 207.

¹⁹ W. Guzewicz, *Przekop Edmund*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 637; tenże, *Samsel Edward Eugeniusz*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 996.

²⁰ W. Guzewicz, *Przekop Edmund (1937–1999)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994–2003*, pod red. J. Mandziuka, t. 9, Warszawa 2006, s. 526–530; tenże, *Samsel Edward Eugeniusz (1940–2003)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994–2003* pod red. J. Mandziuka, t. 9, Warszawa 2006, s. 568–571; tenże, *Sańko Dariusz*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 2004–2013*, pod red. T. Błaszczaka, W. Glińskiego, J. Mandziuka, t. 10, Warszawa 2019, s. 978–979.

o zmarłych osobach duchownych w diecezji ełckiej z lat 1992–2017, a następnie je uporządkował pod względem metodologicznym (dodając pod każdym życiorysem bibliografię przedmiotową) oraz wydał drukiem ks. Wojciech Guzewicz²¹. Wspomnienia o zmarłych duchownych ukazywały się zwykle przy okazji publikacji okolicznościowych na ich temat (szczególnie wiele wspomnień zawartych jest w wymienionych wyżej monografiach poświęconych duchownym diecezji ełckiej). Czasami wspomnienia pisano także o osobach żyjących, czego przykładem może być tekst ks. Zdzisława Mazura na temat biskupa Wojciecha Ziembę²².

Kilkanaście-kilkadziesiąt tekstów odnosi się do zagadnień szczegółowych. Najwięcej z tej grupy dotyczy wkładu duchowieństwa ełckiego w oblicze intelektualne regionu Polski północno-wschodniej²³, dorobku piśmienniczego²⁴ oraz

²¹ „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji ełckiej (1992–2017)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2017, ss. 93.

²² Z. Mazur, *Nasz biskup... Wojciech...*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie*, pod red. S. Kozakiewicza, Olsztyn 2007, s. 45–48.

²³ W. Guzewicz, *Wkład duchowieństwa diecezji ełckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część 1: Dorobek piśmienniczy)*, „*Studia Ełckie*” 20(2018), nr 2, s. 205–219; tenże, *Wkład duchowieństwa diecezji ełckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część 2: Stopnie i tytuły oraz czasopisma naukowe)*, „*Studia Ełckie*” 20(2018), nr 3, s. 319–327.

²⁴ W. Guzewicz, *Talent i trud. Potencjał naukowy duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2021, ss. 287. Zob. też: tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Edward Anuszkiewicz, ks. Tadeusz Białous, ks. Marcin Oleksy, ks. Andrzej Pieńkowski), „*Civitas et Lex*” 6(2019), nr 4(24), s. 57–66; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Marek Bednarski, ks. Jacek Graszak, ks. Andrzej Jaśko, ks. Zdzisław Mazur, ks. Jerzy Szorc), „*Studia Ełckie*” 2019, nr 4, s. 597–616; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa kapłanów diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (bp Edward Eugeniusz Samsel, bp Wojciech Ziembę), „*Studia Ełckie*” 2020, nr 1, s. 105–122; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Wojciech Kalinowski, ks. Dariusz Kruczyński, ks. Jacek Nogowski, ks. Ryszard Sawicki), „*Studia Ełckie*” 2020, nr 2, s. 229–244; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Stanisław Józwiak, ks. Tomasz Orłowski, ks. Jacek Uchan), „*Studia Ełckie*” 2020, nr 4, s. 513–522; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Edmund Przekop), „*Studia Teologiczne*” 2019, s. 447–459; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Stanisław Strękowski, ks. Dariusz Zalewski), „*Civitas et Lex*” 7(2020), nr 1(25), s. 57–65; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Marian Szczęsny), „*Civitas et Lex*” 7(2020), nr 2(26), s. 73–83; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Maciej Radosław Gilewski, ks. Marcin Maczan, ks. Roman Szewczyk, ks. Henryk Śmiarowski, ks. Mirosław Wachowski, ks. Romuald Zdanis), „*Civitas et Lex*” 7(2020), nr 3(27), s. 79–91; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Antoni Skouroński, ks. Paweł Tarasiewicz), „*Civitas et Lex*” 7(2020), nr 4(28), s. 83–100; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Jerzy Sikora), „*Studia Ełckie*” 2021, nr 1, s. 119–137; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Marek Janowski, ks. Maciej Maciukiewicz, ks. Jan Skorupski), „*Studia Ełckie*” 2021, nr 2, s. 119–126; tenże, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2017* (ks. Waldemar Brodziak, ks. Dariusz Maciej Brozio, ks. Karol Bujnowski, ks. Jerzy Fidura, ks. Tomasz Kopiczko, ks. Wojciech Kotarski, ks. Dariusz Sańko, ks. Wojciech Serowik, ks. Karol Sokółowski), „*Studia Ełckie*” 2021, nr 3, s. 431–448. Na temat dorobku bibliograficznego ks. Wojciecha Guzewicza zob. artykuł R. Skawińskiego, *Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji ełckiej w latach 1992–2020* (ks. Wojciech Guzewicz), „*Civitas et Lex*” 8(2021), nr 1(29), s. 61–103.

zmian administracyjno-personalnych²⁵. Zostały one napisane przez ks. Wojciecha Guzewicza. Inne pozycje dotyczą powołań i ich uwarunkowań w diecezji elckiej – pióra ks. Wojciecha Kalinowskiego²⁶, studiów specjalistycznych duchownych – ks. Andrzeja Jaśki²⁷ oraz działalności społeczno-religijnej i inwigilacji służb w okresie PRL ks. Jerzego Zawadzkiego – ks. Wojciecha Guzewicza²⁸.

3. Wierni świeccy

O ile temat duchowieństwa diecezjalnego czy rządców diecezji elckiej został dość dobrze rozpoznany i opisany w historiografii, o tyle kwestia wiernych świeckich wymaga jeszcze solidnych badań i przedstawień. Istnieje tylko kilka przyczynków na ten temat. Odnotować wypada prace ks. Jacka Nogowskiego i ks. Ryszarda Sawickiego. Pierwszy z nich na podstawie obronionego doktoratu w 2000 r. na UKSW²⁹ opublikował dwa artykuły na temat rodziny i jej funkcji społecznych oraz zagrożeń, jakie napotyka ona na swej drodze w regionie warmińsko-mazurskich (część diecezji elckiej – zachodnia i środkowa – należy do tego regionu)³⁰. Drugi natomiast podjął się opracowania tematu młodzieży w kontekście działalności Caritas Diecezji Elckiej³¹. Dodać należy, iż prace te poruszają kwestię wiernych świeckich diecezji elckiej monotematycznie, w bardzo wąskim aspekcie (pastoralnym). Istnieje zatem potrzeba napisania monografii uwzględniającej obraz wiernych tworzących diecezję elcką tak pod względem narodowościowym, społecznym, kulturalnym, gospodarczym, jak i religijnym.

²⁵ W. Guzewicz, *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2018, ss. 86. Zob. też: W. Guzewicz, *Zmiany administracyjne w diecezji elckiej w latach 1992–2017. Stanowiska wikariuszy*, „Studia Elckie” 19(2017), nr 2, s. 229–245; tenże, *Zmiany administracyjne w diecezji elckiej w latach 1992–2017 w odniesieniu do stanowisk proboszczów*, „Studia Elckie” 19(2017), nr 2, s. 209–228; tenże, *Z zagadnień administracji kościelnej. Status i translokaty rezydentów w diecezji elckiej w latach 1992–2017*, „Civitas et Lex” 5(2018), nr 1(17), s. 73–78.

²⁶ W. Kalinowski, *Priester aus Masuren. Auswertung der Priesterbefragung 1995 in der Diözese Elk*, Wydawnictwo Wszechnicy Mazurskiej, „Biblioteka Pomocy Naukowych Episteme” 3(2007), ss. 150; tenże, *Socjologiczny obraz kapłana diecezji elckiej*, „Elckie Studia Teologiczne” 3(2002), s. 231–238; tenże, *Spiritualität der Priester aus Masuren*, „Soter” 2005, nr 15(43), s. 61–82.

²⁷ A. Jaśko, *Specjalistyczne studia kapłanów diecezji elckiej*, „Elckie Studia Teologiczne” 4(2002), s. 213–217.

²⁸ W. Guzewicz, *Ks. Jerzy Jan Zawadzki w obiektywie bezpieki*, „Civitas et Lex” 4(2017), nr 2(14), s. 53–66.

²⁹ Temat doktoratu: *Bezdomność jako problem społeczny w Polsce. Studium socjologiczno-pastoralne na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*, Warszawa, UKSW 2000, promotor: ks. prof. dr hab. Jan Przybyłowski, recenzenci: ks. dr hab. Bogdan Giemza SDS (PWT Wrocław), dr hab. Beata Lucyna Szluz (UR).

³⁰ J. Nogowski, *Funkcje społeczne rodziny i jej zagrożenia na przykładzie regionu warmińsko-mazurskiego*, „Seminare” 35(2014), nr 4, s. 57–68; tenże, *Rodzina – jej funkcje i zagrożenia. Studium na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*, „Studia Elckie” 17(2015), nr 2, s. 159–171.

³¹ R. Sawicki, *Religijność młodzieży zaangażowanej w wolontariat Szkolnych Kół Caritas w Diecezji Elckiej w świetle badań empirycznych*, „Studia Elckie” 16(2014), nr 1, s. 99–126.

4. Święci

Choć temat świętych jest luźno związany z historiografią diecezji ełckiej w zakresie Ludu Bożego, to stanowi on istotny element w dziejach i religijności tej społeczności, zwłaszcza jeśli chodzi o świętych i błogosławionych wywodzących się z terenów tejże diecezji. Do ich grona zaliczyć należy bł. Mariannę Biernacką, bł. s. Kanizję Mackiewicz oraz bł. s. Sergię Rapiej. Obecnie prowadzony jest proces beatyfikacyjny Sługi Bożego ks. Kazimierza Hamerszmity z Suwałk. Jeśli chodzi o bł. Mariannę Biernacką, to pierwszą publikacją książkową na jej temat napisał – w oparciu o pracę magisterską p. Małgorzaty Romankiewicz i badania archiwalne – ks. Wojciech Guzewicz³². Później inni autorzy, wykorzystując ustalenia zawarte w tej książce, tworzyli nowe opracowania, popularyzując postać i dokonania błogosławionej z ziemi lipskiej³³. Na temat siostr nazaretanek z Nowogródka (bł. s. Kanizji Mackiewicz oraz bł. s. Sergii Rapiej) pisali m.in. ks. Tadeusz Białous³⁴ i ks. Edward Anuszkiewicz³⁵.

Odrębnym tematem jest postać Sługi Bożego – ks. Kazimierza Hamerszmity. W opracowaniu biografii tego świątobliwego kapłana (choć nadal nie powstała pełna monografia naukowa) duże zasługi ma ks. Dariusz Brozio. Na podstawie obronionego w 2007 r. doktoratu pt. *Model życia chrześcijańskiego w świetle nauczania ks. Kazimierza Aleksandra Hamerszmity (zm. 1996)*³⁶ opublikował na temat ks. Hamerszmity jedną monografię³⁷ oraz kilka artykułów naukowych³⁸.

Warto zauważyć, iż w diecezji ełckiej propagowany jest kult św. Stanisława Papczyńskiego. Tutaj dokonał się dwukrotnie za jego wstawiennictwem cud

³² W. Guzewicz, *Ja pójdę za nią*. *Błogosławiona Marianna Biernacka (1888–1943)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2010, ss. 94.

³³ Przykładem takiej pracy może chociażby książka ks. Dariusza Kruczyńskiego pt. *Ja pójdę za nią. Modlitewnik teściowych* (Ełk 2013, ss. 352). Zob. też: tenże, *Bł. Marianna Biernacka wzorem dla wolontariuszy Caritas*, „Studia Ełckie” 16(2014), nr 1, s. 79–94.

³⁴ T. Białous, *Świadectwo wiary błogosławionych nazaretanek: s. M. Sergi (Julii) Rapiej i s. M. Kanizji (Eugenii) Mackiewicz*, w: *Chrześcijańskie świadectwo wczoraj i dziś*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, S. Strękowski, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2013, s. 189–209.

³⁵ E. Anuszkiewicz, *Błogosławieni kandydaci na ołtarze z terenu diecezji ełckiej*, „Ełckie Studia Teologiczne” 3(2002), s. 185–190.

³⁶ Lublin, KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jerzy Misiurek, recenzenci: prof. dr hab. Paweł Ogórek OCD, ks. dr hab. Jarosław Popławski, prof. KUL.

³⁷ D. Brozio, *Model życia chrześcijańskiego w świetle nauczania ks. Kazimierza Aleksandra Hamerszmity (zm. 1996)*, „Episteme” 91(2009), ss. 436.

³⁸ Tenże, *Kult Najświętszego Serca Jezusa w świetle kazań ks. Kazimierz Hamerszmity*, „Studia Ełckie” 10(2008), s. 311–320; tenże, *Nabożeństwo do Najświętszej Maryi Panny i świętych w kazaniach ks. Kazimierza Hamerszmity*, „Studia Ełckie” 10(2008), s. 321–337; tenże, *Apostolstwo – jedną z form realizacji życia chrześcijańskiego w Kościele w nauczaniu ks. Kazimierza Hamerszmity*, „Studia Ełckie” 10(2008), s. 403–415; tenże, *Poznanie siebie wstępem do rozwoju życia duchowego w świetle kazań i katechez ks. Kazimierza Aleksandra Hamerszmity († 1996)*, w: *Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona Księdzu Biskupowi Jerzemu Mazurowi*, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowski, Ełk 2013, s. 53–72; tenże, *Istota i znaczenie modlitwy w świetle nauczania ks. Kazimierza Aleksandra Hamerszmity*, „Studia Ełckie” 9(2007), s. 247–267.

uzdrowienia, wymagany najpierw do beatyfikacji, a następnie do kanonizacji. Kwestiami tymi w swoich badaniach zajmował się m.in. ks. Ryszard Sawicki³⁹.

II. AKTYWNOŚĆ KOŚCIOŁA

1. Działalność wydawnicza, prasa katolicka

Problematyką wydawniczą oraz prasą katolicką w diecezji ełckiej zajmował się głównie ks. Wojciech Guzewicz⁴⁰. Sztandarową pozycją w tym zakresie jest jego książka „profesorska” o prasie diecezjalnej Polski północno-wschodniej⁴¹. Inną ważną pozycją w tym temacie jest książka pt. *Leksykon prasy katolickiej diecezji ełckiej*, wydana w 2015 r., przedstawiająca charakterystykę przeszło 70 pism ogólnodiecezjalnych i tytułów wydawanych przez parafie oraz organizacje i grupy kościelne⁴². Jeśli chodzi o artykuły naukowe, to jako przykład można podać jego artykuły zamieszczone w periodykach naukowych⁴³ oraz publikacjach okolicznościowych⁴⁴. Inni badacze podejmują ten problem w mniejszym zakresie i na ogół czynią to w sposób fragmentaryczny⁴⁵.

2. Organizacje i stowarzyszenia kościelne

Problem organizacji i stowarzyszeń kościelnych w diecezji ełckiej jest do tej pory mało rozpoznany i opracowany. Wymaga zatem dogłębnej analizy i monografii naukowej. Wśród dotychczasowych prac traktujących o kościelnych organizacjach i stowarzyszeniach należy wymienić artykuły: bp. Edwarda Samsela⁴⁶, ks. Stanisława Józwiaka⁴⁷ oraz ks. Zbigniewa Chmielewskiego⁴⁸,

³⁹ R. Sawicki, *Ocalony – ocala. Kult św. Stanisława Papczyńskiego w Ełku*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2017, ss. 143; tenże, *Początki kultu św. Stanisława Papczyńskiego w Ełku*, „Studia Ełckie” 19(2017), nr 1, 45–60.

⁴⁰ Zob. W. Guzewicz, *Wkład duchowieństwa diecezji ełckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część I: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Ełckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.

⁴¹ Tenże, *Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989–2009)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2012, ss. 433.

⁴² Tenże, *Leksykon prasy katolickiej diecezji ełckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2015, ss. 183.

⁴³ Tenże, *Prasa katolicka w diecezji ełckiej w latach 1992–2002*, „Ełckie Studia Teologiczne” 6(2005), s. 137–167.

⁴⁴ Tenże, „Martyria” jako organ prasowy Kościoła ełckiego w latach 1990/1992–2012, w: „Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicza, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2012, s. 341–352.

⁴⁵ Zob. np. J. Sikora, *Środki masowego przekazu w diecezji ełckiej*, „Ełckie Studia Teologiczne” 3(2002), s. 271–273.

⁴⁶ E. Samsel, *Współpraca ruchów i stowarzyszeń w życiu Kościoła lokalnego*, w: *Znak nadziei dla świata i Kościoła. Dokumentacja z II Kongresu Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich*, pod red. A. Schulza, Warszawa 2001, s. 374–377.

⁴⁷ S. Józwiak, *Ruchy formacyjne w diecezji ełckiej*, w: „Przeszłość jest to dziś tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicz, Ełk 2012, s. 191–208.

⁴⁸ Z. Chmielewski, *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży w diecezji ełckiej*, w: „Przeszłość jest to dziś tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicz, Ełk 2012, s. 275–288.

a także książkę ks. Andrzeja Pieńkowskiego na temat biskupa Samsela, gdzie w jednym z paragrafów rozdziału czwartego opisuje on troskę biskupa o organizacje kościelne, w tym działające na terenie diecezji ełckiej⁴⁹.

3. Działalność charytatywna

W historiografii dotyczącej działalności charytatywnej stosunkowo najwięcej materiałów naukowych mamy na temat struktur i inicjatyw Caritas Diecezji Ełckiej. Nic w tym dziwnego, ponieważ ełcka Caritas jest jedną z największych organizacji charytatywnych w Polsce północno-wschodniej, działającą w zakresie szeroko pojętej pomocy społecznej oraz rozwoju lokalnego. Ma rozbudowaną strukturę terenową w postaci licznych parafialnych zespołów Caritas i szkolnych kół Caritas. Obok tego prowadzi wiele ośrodków, dom księży emerytów, katolicki ośrodek adopcyjno-opiekuńczy, domy dziecka, dom samotnej matki, dom seniora, noclegownię, apteki św. Brunona i wiele innych⁵⁰. Wśród autorów opracowań na wspomniane tematy należy wymienić kilku księży bezpośrednio zaangażowanych w działalność Caritas Diecezji Ełckiej, np. ks. Dariusza Kruczyńskiego⁵¹, ks. Jacka Nogowskiego⁵² i ks. Ryszarda Sawickiego⁵³ oraz dwoje osób świeckich związanych z tą organizacją, tj. Joannę Działkowiak⁵⁴ i Marcina Radziłowicza⁵⁵.

⁴⁹ A. Pieńkowski, *Życie i działalność bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (1940–2003)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2014, s. 440–481.

⁵⁰ Zob. W. Guzewicz, *Przeszłość i teraźniejszość diecezji ełckiej*, w: *Diecezja ełcka*, pod red. K. Bujnowskiego, W. Guzewicza, A. Kubasika, Ełk 2009, s. 16–18; *Idźcie i głoscie aż po krańce ziemi. Biskup ełcki odpowiada na pytania Grzegorza Polaka*, Verbinum, Górna Grupa 2020, s. 237n.

⁵¹ Zob. D. Kruczyński, *Krzyk i wołanie biednych. Kościół ełcki w służbie ubogim*, Ełk 2011, ss. 320; tenże, *Współczesne formy solidarności z ubogimi*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 11(2014), s. 101–112.

⁵² Zob. np. J. Nogowski, *Ubóstwo w Polsce uwarunkowane sytuacją społeczno-ekonomiczną kraju w latach 1990–2003*, „Pisma Humanistyczne” 2014, z. 12, s. 373–394; tenże, *Realizacja Miłosierdzia Bożego w działalności Caritas*, „Studia Ełckie” 17(2015), nr 3, s. 269–279; tenże, *Wykluczenie społeczne w kontekście ubóstwa i bezdomności*, „Civitas et Lex” 2015, nr 1(5), s. 55–64; tenże, *Działalność charytatywna wyzwaniem dla parafii*, „Civitas et Lex” 2015, nr 2(6), s. 83–93; tenże, *Działalność pastoralna Kościoła wobec potrzebujących i bezdomnych*, w: *Teologia stosowana bliżej człowieka*, pod red. J. Przybyłowskiego, Biblioteka Teologii Pastoralnej UKSW 2016, nr 12, s. 149–164; tenże, *Organizacja i formy pomocy bezdomnym w Polsce*, w: *Wsparcie rodziny wyzwaniem dla społeczeństwa i Kościoła*, pod red. W. Guzewicza, J. Łodzińskiej, A. Mikuckiego, S. Strękowskiego, Stowarzyszenie Ełk i My, Ełk 2016, s. 159–192.

⁵³ Zob. R. Sawicki, *Wolontariat chrześcijański i jego znaczenie w urzeczywistnianiu „Kościoła ubogiego i dla ubogich” na przykładzie badań empirycznych wolontariuszy Szkolnych Kół Caritas w diecezji ełckiej*, w: *Drogi Kościoła*, pod red. D. Wąska, K. Jobdy, G. Wąchola, Kraków 2014, s. 179–192; tenże, *Prosociality of members of School Groups of Caritas in the Diocese Ełk in light of empirical research*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 19(2013), s. 281–303; tenże, *Na peryferiach ubóstwa. Posługa charytatywna Caritas Diecezji Ełckiej w latach 1992–2017*, „Studia Ełckie” 19(2017), nr spec., s. 693–714.

⁵⁴ Zob. J. Działkowiak, *Caritas Diecezji Ełckiej w latach 1992–2012*, w: *Przeszłość jest to dziś tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej*, pod red. W. Guzewicza, Ełk 2012, s. 171–190.

⁵⁵ Zob. M. Radziłowicz, *Ełcka bieda – wyzwanie dla państwa i Kościoła*, „Ełckie Studia Teologiczne” 6(2005), s. 227–239.

4. Życie religijne

Istnieje niewiele opracowań na temat złożonego tematu, jakim jest życie religijne w diecezji ełckiej. Dotychczas ukazały się pojedyncze artykuły, m.in. na temat katechizacji⁵⁶, działań ekumenicznych⁵⁷, inicjatyw misyjnych⁵⁸, duszpasterstwa rodzin⁵⁹, życia kulturalno-religijnego⁶⁰, duszpasterstwa turystycznego⁶¹, zwyczajów religijnych⁶², roku jubileuszowego⁶³, budownictwa sakralnego⁶⁴. Autorami tych tekstów byli głównie księża prowadzący dany rodzaj duszpasterstwa lub związani z instytucjami diecezjalnymi, np. seminarium duchownym. Obok tego warto odnotować dwie publikacje o charakterze ogólnym. Pierwszą jest praca ks. Jacka Uchana na temat inicjatyw duszpasterskich diecezji ełckiej w latach 1992–2012⁶⁵, a drugą opracowanie bp. Jerzego Mazura o wydarzeniach religijnych i duszpasterskich z czasów jego pasterzowania w diecezji ełckiej w latach 2003–2020⁶⁶.

⁵⁶ Z. Chmielewski, *Dwadzieścia lat katechezy w diecezji ełckiej*, w: „Przeszłość jest to dziś tylko cokolwiek dalej”. 20 rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicza, Elk 2012, s. 147–170.

⁵⁷ J. Fidura: *Ekumenizm i diecezja ełcka. Zarys historii ruchu ekumenicznego, jego najistotniejsze dokonania na płaszczyźnie światowej, krajowej oraz diecezjalnej*, w: „Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicza, Elk 2012, s. 289–318.

⁵⁸ K. Karski, *Diecezja ełcka w służbie Kościoła misyjnego*, w: *Jesteśmy uczniami – misjonarzami: I Kongres Misyjny Diecezji Ełckiej*, pod red. R. Sawickiego, Elk 2018, s. 123–129.

⁵⁹ P. Tober, *Działalność diecezji ełckiej na rzecz rodziny*, w: „Przeszłość jest to dziś tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicza, Elk 2012, s. 241–262.

⁶⁰ J. Sikora, *Kulturalne oblicze diecezji ełckiej w latach 1992–2012*, w: „Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicza, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012, s. 229–239. Zob. W. Guzewicz, *Zmiany etniczno-kulturowe na pograniczu polsko-białoruskim w okolicach Teolina (Sopoćkin) (Этнічна-культурныя змены на польска-беларускім памежжы ў ваколіцах Тэаліна (Сапоўкіна))*, w: *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe*, pod red. B. Siegienia, t. XVI, Białystok 2015, s. 327–337.

⁶¹ M. Ostrowski, *Duszpasterstwo turystyczne na terenie diecezji ełckiej*, „Studia Ełckie” 9(2007), s. 323–339.

⁶² W. Guzewicz, *Zwyczaje, obrzędy i obyczaje związane z rezurekcją i świętowaniem Wielkanocy na pograniczu polsko-białoruskim w okolicach Teolina i Mikaszówki w XIX i XX w.*, „Rocznik Ełcki” 8(2011) [druk: 2012], s. 41–49; tenże, *Śmierć i pogrzeb w tradycji chrześcijańskiej i ludowej na terenach Polski północno-wschodniej*, „Rocznik Ełcki” 10(2013) [druk: 2014], s. 45–54; M. Oleksy, *Mądrość życia w ludowych pieśniach pogrzebowych Augustowszczyzny*, „Forum Muzykologiczne” 2009, s. 131–154.

⁶³ J. Sikora, *Rok Jubileuszowy w diecezji ełckiej*, w: *Wielki Jubileusz Chrześcijaństwa 2000*, pod red. J.M. Dołęgi i in., „Episteme” 13(2001), s. 35–54.

⁶⁴ M. Baranowski, *Budownictwo sakralne w diecezji ełckiej w ciągu 10 lat jej istnienia*, „Ełckie Studia Teologiczne” 3(2002), s. 191–195.

⁶⁵ J. Uchan, *Rozwój inicjatyw duszpasterskich diecezji ełckiej w latach 1992–2012*, w: „Przeszłość jest to dziś tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji ełckiej, pod red. W. Guzewicza, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012, s. 111–124.

⁶⁶ Zob. *Idźcie i głosście aż po krańce ziemi. Biskup ełcki odpowiada na pytania Grzegorza Polaka*, Verbinum, Górna Grupa 2020, s. 205–284 – wątki ełckie.

5. Jan Paweł II w Elku

Wydarzeniem wciąż nie tylko historycznym była apostolska wizyta papieża Jana Pawła II w diecezji elckiej w czerwcu 1999 r. Pisali o tym m.in. bp Wojciech Ziemia⁶⁷, ks. Marian Szczęsny⁶⁸ i ks. Wojciech Kalinowski⁶⁹. W opracowaniach tych koncentrowano się nie tylko na samym pobycie Ojca Świętego w Elku, lecz także na jego przesłaniu i owocach tej wizyty. Na uwagę zasługuje także publikacja pod redakcją ks. Jerzego Sikory pt. *Jan Paweł II w diecezji elckiej*, gdzie zawarto m.in. dokumenty związane z pobytem Ojca Świętego w Elku oraz bogaty aneks zdjęciowy⁷⁰.

Zakończenie

Zarówno zagadnienie „Ludu Bożego”, jak i „Aktywność Kościoła” wymagają jeszcze wielu opracowań i uszczegółowień. Do tej pory udało się poruszyć tylko niektóre kwestie z tych obszarów badawczych. Najwięcej zrobiono w dziele prozopografii duchowieństwa, najmniej w kwestii przedstawienia wiernych świeckich oraz życia religijnego. W sumie odnaleźć można już przeszło sto pozycji naukowych i jest to dobry punkt wyjścia do stworzenia wieloaspektowej monografii diecezji elckiej w odniesieniu zarówno do jej kadr i struktur demograficznych, jak i aktywności Kościoła elckiego. Sporym utrudnieniem w tej pracy będzie nadal brak dystansu czasowego do omawianych osób, wydarzeń i procesów (w niektórych wypadkach trwających), co wciąż nie pozwala na dokonanie dogłębnej i szerszej analizy, ale już umożliwi rzucenie światła na obraz trzydziestoletniego Kościoła elckiego.

BIBLIOGRAFIA

- Biskup Edward Eugeniusz Samsel (1940–2003)*, pod red. J. Dołęgi, A. Skowrońskiego, „Episteme” 27(2003).
- Brozio D., *Model życia chrześcijańskiego w świetle nauczania ks. Kazimierza Aleksandra Hamerszmity (zm. 1996)*, „Episteme” 91(2009).
- Guzewicz W., „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji elckiej (1992–2017)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2017.
- Guzewicz W., *Leksykon prasy katolickiej diecezji elckiej*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2015.
- Guzewicz W., *Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989–2009)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012.

⁶⁷ W. Ziemia *List pasterski z okazji rocznicy pielgrzymki Ojca Świętego Jana Pawła II do diecezji elckiej*, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2000, nr 1–2, s. 77–80.

⁶⁸ M. Szczęsny, *Společne przesłanie wizyty papieskiej z pielgrzymki do Polski w wygłoszonej homilii dnia 8 czerwca 1999 roku w Elku*, „Elckie Studia Teologiczne” 5(2004), s. 191–197.

⁶⁹ W. Kalinowski, *Jan Paweł II w diecezji elckiej. Pięć lat temu i dzisiaj*, „Elckie Studia Teologiczne” 5(2004), s. 171–184.

⁷⁰ *Jan Paweł II w diecezji elckiej*, pod red. J. Sikory, Elk 1999, ss. 46.

- Guzewicz W., *Stan, potrzeby i perspektywy badań nad dziejami diecezji elckiej, cz. 1: Ustrój i organizacja*, „Civitas et Lex” 8(2021), nr 3(31), s. 43–54.
- Guzewicz W., *Talent i trud. Potencjał naukowy duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2021.
- Guzewicz W., *Wkład duchowieństwa diecezji elckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część 1: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Elckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.
- Idźcie i głosście aż po krańce ziemi. Biskup elcki odpowiada na pytania Grzegorza Polaka*, Verbinum, Górna Grupa 2020.
- Kruczyński D., *Krzyk i wołanie biednych. Kościół elcki w służbie ubogim*, Elk 2011, ss. 320.
- Krzyż i siła łaski. Ks. diakon Piotr Borkiewicz (1978–2019)*, pod red. W. Guzewicza, Wyd. Civitas et Lex, Elk 2020.
- Ks. Marian Szczęsny (1942–2006)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 72(2007).
- Pieńkowski A., *Życie i działalność bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (1940–2003)*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2014.
- Profesor i przyjaciel. Ks. Edmund Przekop (1937–1999)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 47(2005).
- „Przeszłość jest to dziś tylko cokolwiek dalej”. 20. rocznica powstania diecezji elckiej*, pod red. W. Guzewicza, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2012.
- Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona księdzu biskupowi Jerzemu Mazurowi*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowski, Elk 2013.
- W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie*, pod red. S. Kozakiewicza, Olsztyn 2007.
- W służbie Bogu i ludziom. Ks. Czesław Jakub Domel (1932–2004)*, pod red. W. Guzewicza, „Episteme” 41(2005).
- Wierny Bogu, bliski ludziom. Ks. Włodzimierz Wincenty Wielgat (1927–2011)*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2013.

**THE STATE, NEEDS AND PERSPECTIVES OF RESEARCH
ON THE HISTORY OF THE ELK DIOCESE, PART 2: THE PEOPLE
OF GOD AND THE ACTIVITY OF THE CHURCH**

SUMMARY

The article presents the state of research on the history of the Elk diocese in relation to the prosopography of the clergy and lay faithful. The historiographic review was made on the basis of approx. 200 scientific and popular science publications.

KEY WORDS: Diocese of Elk, historiography, bibliography

